

יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה | כיתות ד'-ו'

על השאיפה לשלום והכרח המלחמה

"לא צמאי מלחמה הלכנו"

מבוא

"אנחנו עם אשר האנדרטאות שהקים לא היו אף פעם אנדרטאות ניצחון. על האנדרטאות שלנו חקוקים שמות הנופלים". (רב-אלוף דוד אלעזר ז"ל, רמטכ"ל מלחמת יום הכיפורים)

יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה מכנס את החברה הישראלית סביב סיפור הקמת המדינה והמאבק על קיומה. בתרבות הישראלית המלחמה נתפסת ככורח שמחיר גבוה בצידו. באתוס הישראלי בכלל, וביום הזיכרון בפרט, אנו מוקירים את גבורת הנופלים ויחד עם זאת התודעה ממוקדת במחיר המלחמה ולא בחדוות הניצחון.

השיעור פורש מגוון מקורות העוסקים בצורך ובחובה להילחם, בד בבד עם השאיפה המתמדת לשלום. חשוב להדגיש את המחויבות להגנה על הארץ, ולנשיאה המשותפת בנטל, יחד עם ההבנה שהמטרה אינה ניצחון במלחמה, אלא חיי שגרה, יצירה ושגשוג. המקורות 'משמיעים' את קולם של החיילים שנמצאים בקרב וחושבים על הבית, את אלה שנאלצים לצאת לשדה הקרב אך חולמים על שדות תבואה, ואת מי שמסורים לתפקידם כלוחמים רק כדי שאחרים יוכלו להמשיך בחיים של עשייה.

גילם הצעיר של התלמידים מחייב עיסוק בקושי ובצער בצורה עדינה ועקיפה. השתדלנו להנכיח את המלחמה וקשייה ואת הצער על האובדן, אך גם לעגן אותם עם ערכים של אהבת אדם ומחויבות לארץ ולחברה.

מטרות

- 1 העמקה בתפקיד ההגנה של צה"ל כמשימה וכערך לאומי
- 2 הבנת המורכבות של המחויבות להילחם ולהגן יחד עם השאיפה לשלום
- 3 היכרות עם אנדרטאות זיכרון ומיזמי הנצחה
- 4 התנסות בקיום שיח ובירור עמדות מגוונות מתוך טקסטים
- 5 מהלכה למעשה - יישום רעיונות שנלמדו בפעילות חברתית בקהילה

ציוד דרוש

- ← דפי מקורות (נספח א') ומילות השירים (נספח ב')
- ← תמונות של האנדרטאות (נספח ג') כמספר הקבוצות או התלמידים, או מצגת התמונות להקרנה
- ← אמצעי הקרנה והשמעה – מומלץ

המערך נבנה מתוך מחשבה על ציון יום הזיכרון באופן כולל ומשמעותי בבית הספר.

אפשרות ראשונה בניית **טקס** על בסיס המקורות שמופיעים ביחידות הלימוד. היכרות מוקדמת ומעמיקה עם המקורות (כולל השירים) תורמת ליצירת מעורבות והבנה של התלמידים במהלך הטקס.

אפשרות שניה יצירת **תחנות לימוד** סביב ארבע היחידות המוצעות (כולן או חלקן) לאורך היום כולו. כך, יום הזיכרון יצוין כיום לימוד ייחודי מבוסס שיח, מחשבה והקשבה עם הכוונה להתבוננות אל הקהילה ובמיוחד אל המשפחות השכולות מתוך בית הספר ובסביבתו.

המערך מבוסס על ארבע יחידות לימוד

שירי יום הזיכרון

שירי זיכרון הם סוגה מפותחת ועשירה בתרבות הישראלית. החל משירי מלחמות, דרך תיאור חוויות הקרב ויחסי הרעות בין הלוחמים, ועד לשירים האישיים ביותר שמספרים את סיפורם של לוחמים או לוחמות שנפלו במערכות ישראל. בכל שיעור יופיעו לפחות שני שירים מולחנים על מנת לחשוף את התלמידים למגוון השירים והרעיונות. שילבנו את הוויזואליקה והחדש, המוכר והאזוטרי. לא הכנסנו שירי שכול פרטיים מתוך מגמה להדגיש את הצד הקולקטיבי והמשותף של השיח ביום זה.

מקורות ללימוד

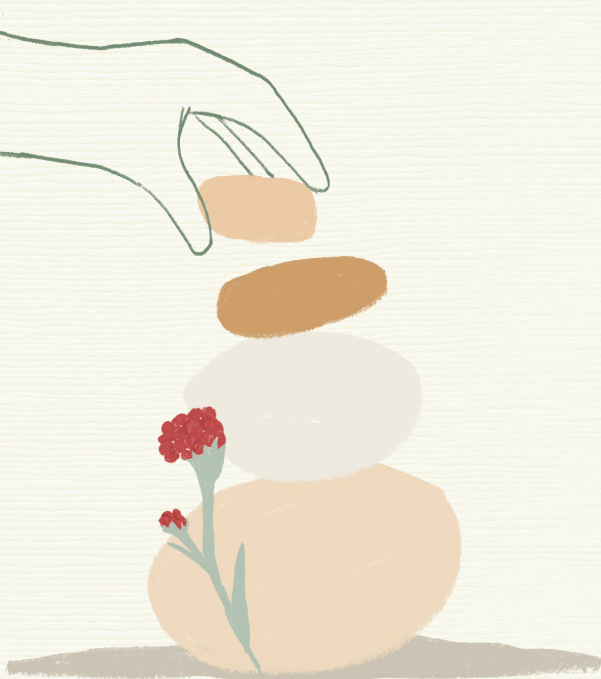
סיפור, הרהור, שירה, ומקורות נוספים שמאירים את הנושא המרכזי מהיבטים שונים, ומאפשרים שהות לעיבוד הרגשות והבאתם לידי ביטוי מילולי. בין המקורות יופיעו דברים שנאמרו על ידי לוחמים וכן דברים של בני ובנות משפחות שכולות.

אתרי הנצחה וזיכרון

באמצעות תמונות של אנדרטאות ואתרי זיכרון מכל רחבי הארץ, נחدد את סוגיית הזיכרון ומקומו במרחב הישראלי. ההיכרות והדיון בתמונות כטקסט חזותי, נועדו לפתח ולהעשיר את הדיון בנושא המרכזי של השיעור.

מהלכה למעשה - מיזמי הנצחה בקהילה

כל כיתה תלמד על אופני הנצחה שיש בהם מימד קהילתי. מטרת החשיפה היא להכיר את דרכי הנצחה בתרבות הישראלית, ובעיקר לעודד ולכוון לפעולת הנצחה שהתלמידים יכולים ליזום או לקחת בה חלק מתוך קשר ישיר עם הקהילה הקרובה לבית הספר.

א. תרגיל פתיחה

נפתח בדיון ונשאל:

- 1. מה זוכרים ביום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ולנפגעי פעולות האיבה?
- 2. אם אני לא מכיר/ה אף חייל שנפל, למה עלי לציין את היום הזה?
- 3. למה אין יום זיכרון לאנשים שנפטרו מזקנה? או לאנשים שנפטרו ממחלות קשות?
- 4. מה ההבדל בין סוגי האבל השונים?

שאלות לדיון

נדבר על הרעיון של **יום לאומי** בכלל, ו**יום אבל לאומי** בפרט, ועל כך שביום הזיכרון המסר הוא שהמלחמות שבהן נהרגו החללים, הן חלק מסיפור תקומת המדינה ומאמץ השמירה עליה. נעסוק בכך שהחברה הישראלית מתייחסת לזיכרון הנופלים באופן אישי גם כשהם אינם קרובים ישירים. נדגיש כי חשוב לנו לזכור את מחיר המלחמה כדי שנדע להעריך את המציאות של קיום חיים שגרתיים ונוחים.

ב. ארבע יחידות הלימוד

מקורות ללימוד

- ← נחלק את דפי המקורות (**נספח א'**) ונבקש מהתלמידים לקרוא את המקורות ולדון בשאלות שלצידם. רצוי לעבוד בחברותות (בקבוצות קטנות או בזוגות).
- ← נבקש מהתלמידים לסמן משפטים שהזדהו איתם או הסכימו איתם באופן מיוחד. מדובר על בחירה אישית, לא צריכים להסכים על משפט משותף.

« דגש למורה

- ← אם מתקיים טקס, כדאי לבחור ללימוד טקסטים שייקראו בטקס. אם לא, אפשר לצמצם את המגוון בהתאם לרמת הכיתה או למגבלת הזמן.

שאלות לדיון במליאה לאחר הלימוד בחברותות:

- 1. אילו תחושות מעוררת המלחמה בלוחמים? למה הם יצאו להילחם?
- 2. נצביע על כך שהדוברים בכל המקורות הם החיילים (פרט לגולדה מאיר). נשאל – על מה הם נלחמים?
- 3. נדגיש את שמו של צה"ל: צבא **ההגנה** לישראל. למה מודגשת משימת ההגנה? איך אפשר לחוש מתוך המקורות שזו המשימה המרכזית?

שאלות לדיון

שירי יום הזיכרון

נחלק את דפי השירים (נספח ב'), נקריא את מילות השירים (רצוי גם להאזין ללחנים), ונפנה לעבודה בחברותות בעזרת שאלות ההנחיה שבדפים.

« דגשים למורה

- ← השירים שנבחרו (נספח ב') הם שירים מולחנים.
- ♪ מומלץ להשמיע את השירים ולהתייחס גם למנגינה.
- ← אם מתקיים טקס בבית הספר, כדאי לבחור ללמוד שירים שיבוצעו או יושמעו בטקס.

השכם השכם בבוקר

אמא, אבא וכל השאר

שאלות לדיון במליאה לאחר הלימוד בחברותות:

- ❓ השיר "אמא, אבא וכל השאר" הוא שיר יותר קצבי ממרבית שירי יום הזיכרון – מה מבטאת המנגינה? (אפשר להתייחס למתח של הקרב, לתחושות של קושי ואימה שמתבטאות בשיר שלא מתאימה למנגינה הרמונית ונעימה)
- ❓ האם המנגינה של השיר "השכם השכם בבוקר" מבטאת את חווית המלחמה או את אוירת 'היום שאחרי'?
- ❓ מה אומרים לנו ההבדלים בין הבתים לבין הפזמון? על איזה חלק בוחרת הזמרת לחזור שוב? למה?
- ❓ איזה משני השירים (או משפט מהם) מרגש אתכם במיוחד?

שאלות לדיון

אתרי הנצחה וזיכרון

← לפני הלימוד נקדים ונאמר: שלוש האנדרטאות שנראה ניצבות באתרים בהם התחוללו קרבות במהלך מלחמת העצמאות. בחלק מהקרבות נלחמו לוחמות ולוחמים להגנת מקומות שהם עצמם גרו בהם קודם לכן.

2 ? נשאל: מה הייתם מצפים לראות באנדרטה ל**נופלים** בקרב שהתקיים במקום שהלוחמים **חיו** בו קודם לכן?

← נחלק את תמונות האנדרטאות עם ההנחיות לחברות (נ**ספח ג'**). כדאי שכל חברות תקבל את שלוש התמונות. ניתן גם להקרין את מצגת התמונות המצורפת.

← נדגיש את המשימה האחרונה בדף – התאמת משפט מהמקורות שנלמדו לאחת מהאנדרטאות (אפשר גם לבקש מהתלמידים שיציעו שם לאנדרטה).

שאלות לדיון לאחר הלימוד בחברות:

- 2 ? מה משותף לשלוש האנדרטאות? מה לדעתכם מסמלות האנדרטאות הללו?
- 2 ? למה לדעתכם מודגשים דווקא הרגעים האנושיים והבין-אישיים ולא רגעי הקרב והגבורה?
- 2 ? נסב את תשומת הלב לכך שבכל האנדרטאות מופיעות נשים (כלוחמות, כחובשות וכאמא).
נשאל – מה יכולה להיות המשמעות של הופעתן של נשים באנדרטאות זיכרון?

שאלות לדיון

« דגשים למורה

← חשוב להדגיש שכל האנדרטאות מבטאות את מרכזיות החיים, הקשרים האנושיים, והקיום של קהילה כמטרות נעלות שראוי להילחם עליהן. האנדרטה בעין-גב מדגישה את הדאגה ממלחמה שמלווה כל הורה והיא חלק מהקיום בארץ, לצד ההכרה בהכרח להתכונן אליה. האנדרטאות האחרות מדגישות את הרעות והערבות ההדדית בשדה הקרב.

← כיתות חזקות יכולות להתייחס גם לפסוק שנכתב ברקע אנדרטת עין-גב שמתאר מציאות שמשלבת בין בניה למלחמה: "וְהַבּוֹנִים אִישׁ חֲרָבוֹ אֶסְוִרִים עַל-מִתְנָיו וּבּוֹנִים" (נחמיה ד', יב).

מהלכה למעשה - מיזמי הנצחה בקהילה

נסביר לתלמידות/ים שאנחנו רוצים להדגיש את הרצון לחיות לצד הנכונות להילחם על הגנת המולדת. לכן, בחרנו במיזם שמתייחס לחיי הנופלות והנופלים ומבטא את ההנאה והשמחה בחיים.

עמותת "מתכון עם זיכרון" עוסקת בהנצחת חללי מערכות ישראל בצורה ייחודית, המשלבת בין אוכל וזיכרון. משפחות שכולות משתפות במתכונים של מאכלים שהיו אהובים על הנופלות/ים, ומזמינים את הציבור להכין אותם לזכרון/ם, ולשתף באמצעות הרשתות החברתיות. הציגו את המיזם לתלמידות/ים, דפדפו יחד באתר ובדקו האם המיזם מוכר להן/ם.

שאלות לדיון לאחר היכרות עם המיזם:

- 1 איך אוכל יכול לעורר או לשמר זיכרון?
- 2 אם הכרתם חלל שנפל, האם אתם יודעים מה האוכל שהוא אהב? למה יכול להיות חשוב לדעת את זה?
- 3 המיזם מבוסס על אוכל שהחיילים שנפלו אהבו. אילו מאפיינים נוספים של חיי יום יום יכולים להזכיר לנו את החללים?
- 4 מה דעתכם על המיזם?

שאלות לדיון

הציעו לתלמידות/ים לקחת חלק במיזם באחת מהדרכים הבאות:

← הכנת מתכונים כולל צילום והעלאה לאתר המיזם, ו/או פרסומו בקהילת בית הספר לזכר החללים.

← בחירת מתכונים מהמיזם, הכנתם ושליחתם למשפחות שכולות מהקהילה לקראת יום העצמאות (או חלוקה לנזקקים).

חלופה - הנצחה בתוך בית-הספר:

הציעו פעילות בהובלת הכיתה שתאפשר לתלמידי/ות בית הספר להכיר בצורה טובה יותר את פינת הזיכרון בבית הספר (או בקהילה), ואת הנופלים/ות. לדוגמה: הוספת עציצים או שביל של חלוקי נחל, עיון בספרי הזיכרון שנמצאים בבית הספר או אצל המשפחות, וארגון הדרכה של כיתות אחרות שבעזרתה יכירו את בוגרי/ות בית הספר שנפלו.

עיצוב פינת הזיכרון בבית הספר

חלוקי נחל לנופלים

להשראה:

על השאיפה לשלום
והכרח המלחמה

1 שיבה

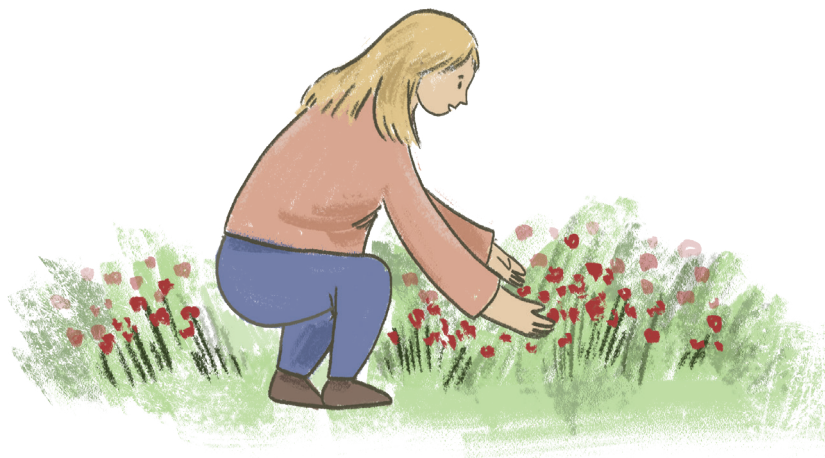
לא צמאי מלחמה
אל הקרב הלכנו
אהבנו תמיד את הבית,
השמש, שדה הנפתח בנשמה
ושבנו עתה אליכם
פשוטים כתמיד
ורוח אין בנו.
התוכלו, רעים,
לחזק את אמא
במקומנו?

(יוסף שריג, בן קיבוץ בית-השיטה, נפל במלחמת יום-הכיפורים)

מה מדאיג את החייל שיוצא לקרב? אל מי הוא מדבר?

למה מסביר הכותב ש"אהבנו תמיד את הבית, השמש, השדה..."? מה חשוב לו שידעו עליו?

שאלות

2 מכתב לאקדח

אתה גוזל אבות מבנים ובנים מאמהות ורעים מרעיות. אתה, אשר אינך משמש לא לבנין בית ולא לחרישת שדה, לא לעדור ערוגה ולא לגזום עץ, למה נוצרת? שנאתיך, שנאתיך מאוד [שנאתי אותך]! אבוש לשאתך, אך מכרח אני לשאת אותך, לכן אצפינך [אסתיר אותך] מתחת לבגדי למען לא יראוני בקלוני [בבשתי].

אך יום יבוא, בו לא יבקש איש נפש רעהו [לא ירצו להרג זה את זה] וגלי בטחון יזרמו מסביב ולא אבקש עוד בטחון ועזר ממך - השוכן על מתני, אז אקח אותך בידי ואנפץ אותך... ואשליך אל תוף כור [אש]. שם תתר וצורתך תאבד והיית לגוש מתכת חסר אונים. ואני אעשה לי רעה [חברה], שתלוני בדרך אף היא, ותהיה על מתני ותתן לי בטחון של חיים - הלא היא 'המזמרה'.

(עמוס פיין, בן מושב נהלל, נפל במלחמת העצמאות)

- 2 השומר מבטא שנהא לאקדח ומבוכה על כך שהוא מוכרח לשאת אותו. למה הוא חייב להיות חמוש באקדח כל הזמן? למה הוא לא מחליט להפסיק להילחם?
- 2 נביאי ישראל תיארו כך את השלום באחרית הימים: "וכתתו חרבותם לאתים וחקניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה." משמעות הפסוק היא שאחד הסימנים לשלום הוא הפיכת כלי המלחמה לכלים חקלאיים, ושעמים לא ילחמו ולא ילמדו להילחם זה בזה. איזה חלק מהפסוק מהווה השראה לכותב?
- 2 לפי המכתב של עמוס פיין והפסוק מהנביאים - מהי המטרה שבעבורה יוצאים הלוחמים לקרב?

שאלות לדיון

3 אתם עוד עימנו

... אינני יודעת אם יש דוגמאות רבות של עם העומד במלחמה במשך עשרות שנים ואינו שונא את אויביו. הצעירים והזקנים - אלה שלחמו אז ואלה שלוחמים עכשיו - תפילתם האמיתית היא לשלום. אנחנו רוצים לחיות והבנים שאינם עוד עמנו רצו לחיות... אנחנו רוצים לחיות, מכיוון שבחיים וביצירה אנו רואים תהילה. הלב דואב על מי שאיננו. יש צורך בזיכרון... מתוך הרגשה שאם מעלים את זכרם של הנופלים מצרפים אותם אל החיים. בחינת 'אתם עוד עימנו'.

(גולדה מאיר, ראשת ממשלת ישראל בימי מלחמת יום הכיפורים)

- 2 למה חשוב לגולדה מאיר להדגיש שחיילי צה"ל לא שונאים את האויב?
- 2 מה מניע את החיילים שלא שונאים את האויב ומתפללים לשלום, לצאת למלחמה?

שאלות

אמא, אבא וכל השאר

מילים: ראובן פוליטי, לחן: עידן רייכל

וכשהלילה תם והשמש מאירה
התדעי אמא מה לעינינו נראה?
עצים סביב, רמי צמרת אך חרוכי [שרופי] גזע
בתים גדולים סביב אך הרוסים הם דהויי צבע.
מהלך על הריסות אני, אמא
ותאמיני לי אין כאן שום אגס ואין כאן פרח.

לא גיבורים אנחנו כי מלאכתנו שחורה
תשקע השמש, תבוא העלטה
ואז ננום בבגדנו במיטה
כן אמא, זה חשוב, זה קשה וזה נורא.

בחיי שזה קשה אך אני נשאר
אפורה האדמה ושחור האופק
וכחול שמים כאילו משתהה והוא ממתין
ולא נוגע, הוא לא נוגע באופק השחור
ביניהם חלל, שום קשר וכל השאר
וזה קשה מאוד אך אני נשאר
יש כאן גדר תיל ואחריה חרב שלופה
אמא, אבא וכל השאר.

לא גיבורים אנחנו כי מלאכתנו שחורה
תשקע השמש, תבוא העלטה
ואז ננום בבגדנו במיטה
כן אמא, זה חשוב, זה קשה וזה נורא.

שאלות לדיון

1. השיר נכתב על ידי חייל שנפל במלחמת יום הכיפורים. באילו צבעים מתאר החייל את המלחמה?
2. למה הוא מתכוון כשהוא אומר: "לא גיבורים אנחנו"? מי לא גיבור? מה הופך חייל לגיבור (לפי השיר, ולדעתכם)?
3. "זה חשוב, זה קשה, וזה נורא" – מה זה "זה"? מה הופך את "זה" לחשוב, קשה ונורא?

השכם השכם בבוקר

מילים: רחל שפירא, לחן: נחום היימן

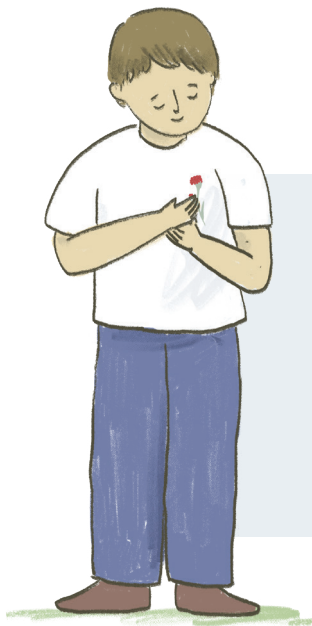
... השכם השכם בבקר יצאנו לדרךנו
הפקרנו את פנינו לרוח הקרה.
עקבות הסערה היו בכל מקום
כמו חותם בווער, כמו צעקה מרה.

אחר כך זרחה השמש על אחינו הנחים
והאירה באור חדש את פצעינו הגלויים.
לאט לאט למדנו לשוב ולהבחין
בכח המפלא של החיים.

אחר כך זרחה השמש ברך וברחמים
והאירה באור חדש את האימה והתקווה,
וכל מי שהיה שם בקש לו נחומים
בחסד ומסירות, סליחה ואהבה.

שאלות לדיון

- 1 השיר נכתב בעקבות מלחמת יום הכיפורים. מה בשיר מרמז על כך שהוא עוסק במלחמה?
- 2 "השכם השכם בבוקר יצאנו לדרכינו" - לאן יצאו הלוחמים?
- 3 אילו רגשות קשים עוררה המלחמה? אילו רגשות חיוביים?

שאלות לדיון בעקבות שמיעת שני השירים:

- 1 מה למדו הלוחמים על המלחמה?
- 2 נסו לשער מה חשוב להם שנזכור ביום הזיכרון?

שאלות

התבוננו בשלוש התמונות של האנדרטאות לזכר החיילות והחיילים שנפלו במלחמות ישראל.

- שאלות לדיון
- 1. בכל האנדרטאות מודגם מצב של אכפתיות. מה המשותף לכל האנדרטאות? במה הן שונות זו מזו?
 - 2. למה לדעתכן/ם בחרו להנציח את דמויות הלוחמות/ים ולא את הקרב בו נפלו?
 - 3. התאימו משפט מאחד המקורות או השירים שאותם למדנו (נספחים א' ו-ב') לאחת האנדרטאות.

האנדרטה בקיבוץ עין-גב

באדיבות ארכיון עין-גב

האנדרטה בקיבוץ תל-יוסף

צילום: ד"ר אבישי טייכר,
מתוך אתר פיקיויקי

אנדרטת גבעתי בניצנים

אתר יזכור